

Hommage JO MAES, ontwerper van de keramieken en glassculpturen in het Oostendse postgebouw (1)

Dirk Beirens (copyright)

Jozef-Frans Alfons Maes is thuis, op 't Sas, toen Bredene, geboren op 2 december 1923. Nog steeds staat het imposante huis (nu dokterswoning) aan de Prins Albertlaan 70. De half vrijstaande neoclassicistische herenwoning van 1861 was oorspronkelijk eigendom van de Oostendse blekersbaas Franciscus Maes-Declercq. In 1878 bouwde

hij op het achterliggend perceel nieuwe bedrijfsgebouwen onder meer een was(blekers)- en een strijkhuis (nu weer volop in!). Een stoomblekerij kwam erbij in 1886, voorheen werd de was "getrappeld". De zoon van Franciscus Maes met dezelfde naam, Jo's grootvader Franciscus Maes-Montangie, nam begin 20ste eeuw de zaak over en breidde de stoomblekerij aanzienlijk uit.

Jo herinnert zich dat zijn grootouders contracten hadden met de grote Oostendse hotels waaraan ze lakens uitleenden en die onderhielden, i.c. wasten. Maar bij het uitbreken van WOI werden die hotels lazaretten en alle beschikbare lakens werden gestolen of versneden tot bandages. De familie Maes was "zijn grondstof" kwijt. Grootvader wilde ook niet voor de Duitsers werken, waarop die zijn machines weghaalden. Na de oorlog werd het bedrijf stopgezet.

Vader Alfons (1884-1973) was tijdens WOI onderwijzer en ging daarna als rekenplichtige werken in het reis- en dedouaneringskantoor "Agence Continentale & Anglaise" aan de Vindictivelaan 29 over het zeestation, tussen de Zuidstraat en het Waterhuis. Tijdens een bombardement is het gebouw vernietigd. Moeder Maria Louisa De Meester (1892-1977) was de zus van Julien, baanbreker van de radiotechniek in Oostende.

AGENCE CONTINENTALE & ANGLAISE (S. A.)
OSTENDE QU'AI (Tél. 131) AVENUE VINDICTIVE, 29 (Tél. 161)
Adresse télégraphique : VITESSE-OSTENDE
AGENCE OFFICIELLE DES CHEMINS DE FER BELGES
ET DU SOUTHERN RAILWAY D'ANGLETERRE

Transports internationaux. — Dédouanements. — Excursions à prix réduits à Dover et à Londres.
Tourisme. — Voyages. — Excursions en aéroplane.
Vente de billets pour Dover et London. — Arrangements pour le séjour dans les hôtels. — Agents
Change. — de Parkside Ltd., London, etc., de Haymond & White-
Excursions en automobiles privées et autres dans toutes les directions. — de Boston, Bristol & Manning New-York, de la Red
Star Line. — Mittel Europäische Reisebüro Köln, etc.

Advertentie in « Ostende et le Littoral Belge », 1932

Daarnaast was Jo's vader Alfons ook letterkundige (uitgaven in eigen beheer) met bv. novellen en vertellingen, verzen als *Eenige onder eenige* en schrijver van toneelwerken: De verzoening, Op Liza's verjaardag, Op Elzendale, Bulte, Standsverschil en een "lustig zangspel" Het halsnoer. Bovendien was grootvader Franciscus Maes-Montangie, één der stichters van het toneelgezelschap Nut en Vermaak (1880).

Ook vader Alfons sr. en Jo's broer Alfons jr. zetten de familietraditie verder als voorzitter-regisseur van de genoemde toneelvereniging die nog steeds op de Oostendse planken actief is. Jo ontwierp de verenigingsvlag in 1955.

Beide ouders waren heel gelovig en christelijk geïnspireerd en eigenaardig genoeg zonden ze al hun zonen, dus ook Jo(zef), naar het **atheneum** opdat ze geen “eenzijdige overtuiging maar een wijde blik” zouden krijgen. “Sociaal-filosofisch-religieuze vorming moet je van thuis meekrijgen, daar word je opgevoed!” En dat beaamt Jo nog steeds.

In het gezin werden zeven jongens geboren, de oudste stierf op elfjarige leeftijd. Jules Maes (1912-1977), de tweede zoon, werd architect, bekend van hem is o.a. het witte NSYC-gebouw aan het westerstaketsel. De derde leefde amper enkele dagen. Nummer vier, Albert (1914-1981), werd witte pater in Afrika. Jan Maes (1916 – 1944) werd beeldhouwer en leraar, hij stierf in een Duits concentratiekamp. Nummer zes Alfons junior (1919-1997), werkte als rekenplichtige voor een middenstandsorganisatie. En “achterkommer” Jo, de enige nog in leven, zag als laatste in de rij het levenslicht vijf jaar na de vorige zoon.

In 1924, amper 6 maanden na Jo's geboorte, verhuisde het gezin naar de Peter Benoitstraat 60 in Oostende. Jo liep na het basisonderwijs school in het atheneum tot zijn 15de jaar. Daar volgde hij de Latijnse afdeling. Ook volgde hij vanaf zijn twaalfde les in fiijnschilderen bij VTS-lesgever Falijn uit Blankenberge. Dat vond plaats op de zolder van de Volksbond en enkele geïnteresseerde leerlingen kregen daarnaast ook les in stillevens schilderen. Kunstschilder Alfons Blomme had in Oostende een academie opgericht en was de eerste directeur. De **academielessen** werden toen 's avonds gegeven in de Koninklijke Stallingen (nu Sportcentrum). Jo kreeg daar les van Gustaaf Sorel in tekenen, stillevens en sierkunst. Dora Rommelaere leerde hem vorm- en kleurencompositie. Bij architect Corneau van de VTS bekwaamde Maes zich in het bouwkundig tekenen. Als vijftienjarige was hij heel degelijk voorbereid om het hoger onderwijs aan te vatten.

Na de Duitse inval in mei 1940 was Jo Maes met vrienden op de fiets naar Frankrijk gevlucht en hij kwam na heel wat vaak bange avonturen na drie maanden terug thuis: “Iets voor op de Duitsers, fiets (terug) gestolen, bewaakt kamp in Zuid-Frankrijk, toch geen legervrijwilliger in Noord-Afrika, verblijf in door Belgen uitgebate kasteelhoeve”.

Opleiding Sierkunsten (Toegepaste Kunsten) en Binnenhuisontwerp

Van 1939 tot 1946 studeerde hij wat langer dan normaal door de oorlogsomstandigheden aan de “**Gentse Academie**”, eigenlijk de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (KASK). Het leerpakket bevatte o.a. toegepaste kunsten, binnenhuisarchitectuur, tekenen, schilderen, houtsnede, boekillustratie en grafiek.

In het academiejaar 1941-1942 kreeg hij 100% voor de boekillustratieopdracht “**Juffrouw Symforosa**”, een privé-uitgave van Felix Timmermans. Jo zond het naar Timmermans, kreeg het terug met een opdracht, maar het werkje is zoek geraakt. Jo tekende vervolgens als opdracht ook twee stripverhaalbladzijden (bv. Hoe Jantje visschen leerde).

Zo heeft hij in zijn laatste KASK-jaar Gaston Eysselinck leren kennen als één van z'n leraren binnenhuisarchitectuur. “Eysselinck was een impulsieve, hartelijke en soms koppige mens tegelijk; alvast een sterke en grote persoonlijkheid, die als humanist open stond voor diverse religieuze of filosofische overtuigingen.”

Omdat bij de **KASK-opleiding** geen algemene vakken geprogrammeerd stonden, was het niveau lager dan dat van de universiteit. Opdrachten zoals tekenen naar antieke koppen (bv. Mozes) en allerlei lichaamsafgietsels werden afgewisseld met kunstgeschiedenis, jawel, en puur technologische vakken zoals schilderen. Het viel Jo vaak ook zwaar om van Oostende naar Gent te sporen want de lessen vonden soms 's avonds plaats.

KASK Academiejaar 1941-'42 (Maes is de tweede van rechts)

Tijdens zijn studentenperiode maakte Jo ook al decors, bv. voor de Koninklijke Schouwburg in de Van Iseghemlaan. Buurman in de P. Benoitstraat, Remi Ponjaert - met het latere pseudoniem Remi Van Duyn - was naast collegeonderwijzer ook regisseur van toneel en openluchtspektakels. Hij slaagde erin om voor zijn toneelgroep subsidie te verkrijgen en vroeg Jo decors te maken. Ontwerp Jo Maes >

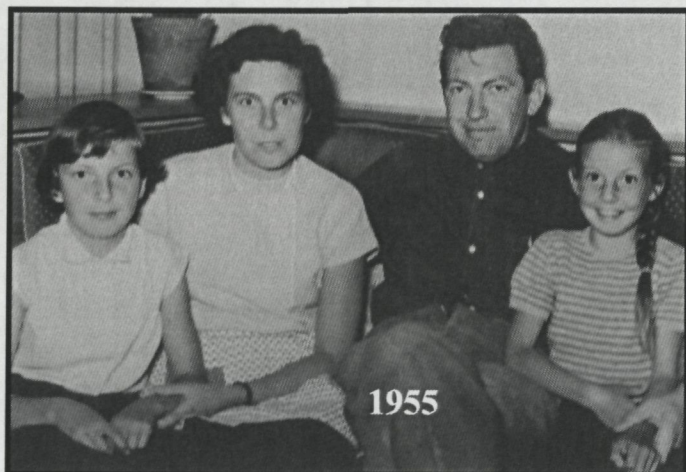
In de nacht van 29-30 april 1942 werd de Oostendse Heilig Hartkerk door een voltreffer geraakt. Aannemer Smis deed voor de herstelling een beroep op beeldhouwer Jan Maes en broer Jo assisteerde hem als diener tijdens de schoolvakanties.

Nog voor hij op 5 september 1945 aan de Gentse Academie het **diploma binnenhuisontwerp** behaalde en de Koninklijke medaille voor grootste onderscheiding, ging hij aan de slag als interieur- en decoratieontwerper (1945 – 1948) bij de firma Galeyn in Oostende.

Zijn allereerste opdracht was de decoratie van het **hotel Continental** van hotel-, kursaal- en casinodirecteur Nellens. Jo ontwierp daarvoor 4 paneeltjes, de 4 jaargetijden. Voor de Baccarazaal van het voorlopige casino in **Chez Pan** in de toenmalige schouwburg tekende hij de 4 kaartkoningen op glas, 2 m op 60 cm en een veel delicateser werk dan dat voor de post want het glas was maar 9 mm dik.

De studie en opleiding interieur (sierkunsten en binnenhuisarchitectuur) bevredigden zijn architectuuraspiraties. Eigenlijk wilde hij ook reizen om zijn horizon te verruimen want hij vond al altijd dat “een artiest die fundamentalist is, een moeilijke mens wordt.”

Op **12 januari 1946** huwde hij met Rosa Defer en in 1947 en 1949 werden respectievelijk de dochters Hendrika en Suzanne geboren. Jo Maes betrok in 1950 zijn eigen woning in de Stuiverstraat. In 1964 verhuisde het gezin naar de Van Iseghemlaan en ten slotte vanaf 1972 naar de Groene Dreef in Sint-Martens-Latem, vooral omdat vader en de dochters toen in Gent werkten.

Leraar aan de Vrije Technische School (VTS>VTI)

Jo Maes' zeven jaar oudere broer Jan was beeldhouwer maar gaf vanaf 1935 ook deeltijds les aan de Vrij Technische School, het huidige Oostendse VTI. Zijn leerlingen van de A3-houtbewerking bracht hij tekenen en technische vakken bij. Op 14 december 1943 werd hij echter opgepakt door de gestapo omdat hij lid was van het geheim leger. Zoals op veel plaatsen waren er ook in de VTS twee kampen. Jan stierf in 1944 in het concentratiekamp Gross-Rosen. In september 1944, na de bevrijding, vroeg adjunct-directeur Karel Demeester aan Jo Maes om zijn broer Jan tijdelijk te vervangen. Maar Jo volgde ook nog les in Gent en men zorgde ervoor dat die zeven uur in het VTI op één dag gezet werden. Jo herinnert zich dat je zeker vanuit Oostende kon vertrekken ... maar je was nooit zeker wanneer je aankwam, want de trein stopte voor luchtalarm. In Gent had hij les tot 19.30 uur en de laatste trein naar Oostende vertrok om 20 uur, dat werd steeds sprinten met rollen onder de arm en boekentas in de hand. Jo Maes kreeg les en gaf les.

In 1948 kreeg hij een volledig lesrooster. **Hij** werd vast benoemd op 1 september 1950 en zal in het VTI blijven lesgeven tot 14 april 1969.

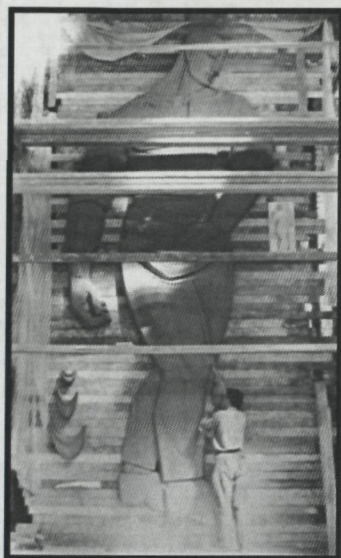

VTS Oostende lerarenkorps 1947: Jo Maes staat op de voorlaatste rij, de derde van rechts.

Jo Maes gaf tijdens zijn carrière technische vakken en technisch tekenen aan de A2- en A3-**bouwkunde** en was "de toegevoegde leraar" aan architect Leopold Corneau. Aan de meestal kleine klassen gaf hij perspectieftekeningen, waarnemingstekeningen, stijlleer en boetseren/mouleren, kleurenstudie en ook ontwerpen van glasramen, enz.; ook aan de **houtafdeling** gaf hij enkele lessen. Hij volgde geen syllabus maar gaf aan zijn leerlingen een reeks opdrachten: vorm leren door boetseren, bv. volute, acanthusblad. Dat was geïntegreerd werken, zodat de afgestudeerde leerlingen als bouwkundig tekenaar in dienst konden treden bij een architect. Een oud-leerling hout was de bekende beeldhouwer Gerard Holmens. Maes tekende in zijn VTI-carrière ook het snijwerk van de schouw in de eetplaats van de priesters (zeedijk).

Hij gaf in het begin les "om den brode" en vond geleidelijk aan ook voldoening in het onderwijzen: "Mijn leerlingen hadden respect voor mij. Je kunt een ionische zuil in een boek tonen en erover vertellen maar je kunt ze ook tekenen, zo kleepte ik mijn lessen stijlloos in."

Voor het toenmalige Katholieke Hoger Instituut (nu KHBO > VIVES), een schoolcomplex gesig-neerd door architectenbureau Corneau- Devisscher (Oostende) met hoofdgebouw tussen de zee-dijk en de Troonstraat, mocht Maes de 6 m grote "De Zaaier", (thema gekozen door rector Maes) ontwerpen, een centraal geplaatst bas-reliëf in kunststeen, gedateerd 1957.

Jo benadrukt in dit werk de lichtplooien, het volume staat in functie van de belichting: "Om de lijnen te accentueren zet ik de figuur lichtjes binnen naar rechts, waarbij je een soort negatief-positieve uitwerking bekomt."

Op de voegen van de glasdalletjes (foto midden) wordt het beeld gelijktijdig = tegelijk met op bouw) opgebouwd met het achterliggend glas. Er is een 5 cm dikke betoncoffrage, het beeld is 6 m hoog en ongeveer 15 cm dik op het hoogste punt.

Later kwam er boven de ingang van de westgevel van het B-gebouw een keramiek bas-reliëf van zijn hand, **de fysica**: warmte (vlammen), geluid (schelphoren), licht (zon), gas (lucht), vloeistof (waterkruik). De verschillende figuren worden verbonden door het geometrische spel van de metaalzwarte tegels.

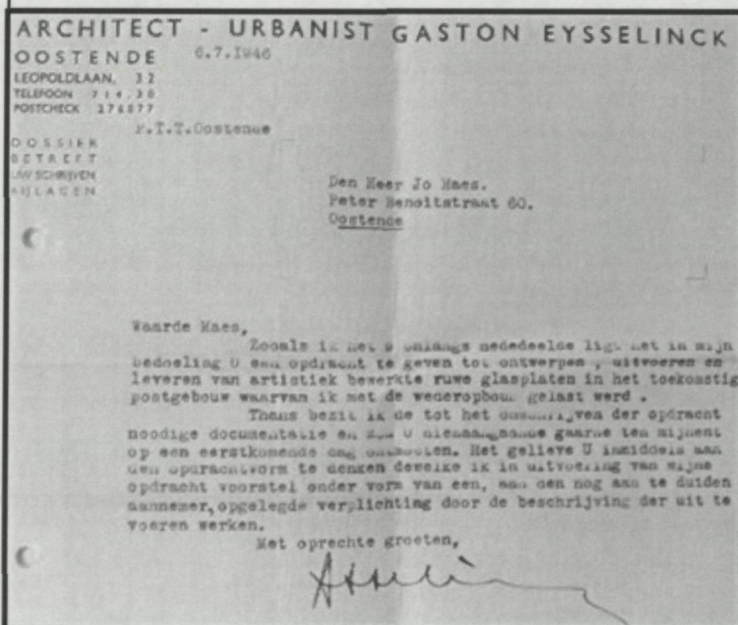
Het Postgebouw in Oostende

De Glasgravures (elk 1 m breed, 2 m hoog en 4 cm dik) > ook: glassculpturen

Architect Gaston Eysselinck werd in 1945 belast met het ontwerpen van het nieuwe gebouw voor Post, Telegrafie en Telefonie als vervanger van het door de Duitsers opgeblazen belle époque-exemplaar. De opdracht voor de 14 **glasgravures**, "gezandstraalde glasdallen" (= zware tegels), zo duidt Maes ze aan, in het RTT-gedeelte kwam er in **juli 1946**, kort daarop volgde die voor de keramieken. De panelen werden gezandstraald door de firma **Rigelle** uit Gent. Noch Eysselinck noch Maes mochten binnen in het atelier van Rigelle wegens allerlei beroepsgeheimen. De plaatsing van de eerste dallen gebeurde om diverse redenen pas vanaf november **1951**.

Briefje 06.07.1946 Eysselinck aan Den Heer Jo Maes, Peter Benoitstraat 60, Oostende:

"Waarde Maes, Zoals ik het u onlangs mededeelde ligt het in mijn bedoeling u een opdracht te geven tot ontwerpen, uitvoeren en leveren van artistiek bewerkte ruwe glasplaten in het toekomstig postgebouw waarvan ik met de wederopbouw gelast werd. Thans bezit ik de tot het omschrijven der opdracht noodige documentatie en zou u dienaangaande gaarne ten mijneft op een eerstkomende dag ontmoeten. Het gelieve u inmiddels aan den opdrachtvorm te denken welke ik in uitvoering van mijne opdracht voorstel onder vorm van een, aan den nog aan te duiden aannemer, opgelegde verplichting door de beschrijving der uit te voeren werken. Met oprechte groeten."

"Waarde Maes, Zoals ik het u onlangs mededeelde ligt het in mijn bedoeling u een opdracht te geven tot ontwerpen, uitvoeren en leveren van artistiek bewerkte ruwe glasplaten in het toekomstig postgebouw waarvan ik met de wederopbouw gelast werd. Thans bezit ik de tot het omschrijven der opdracht noodige documentatie en zou u dienaangaande gaarne ten mijneft op een eerstkomende dag ontmoeten. Het gelieve u inmiddels aan den opdrachtvorm te denken welke ik in uitvoering van mijne opdracht voorstel onder vorm van een, aan den nog aan te duiden aannemer, opgelegde verplichting door de beschrijving der uit te voeren werken. Met oprechte groeten."

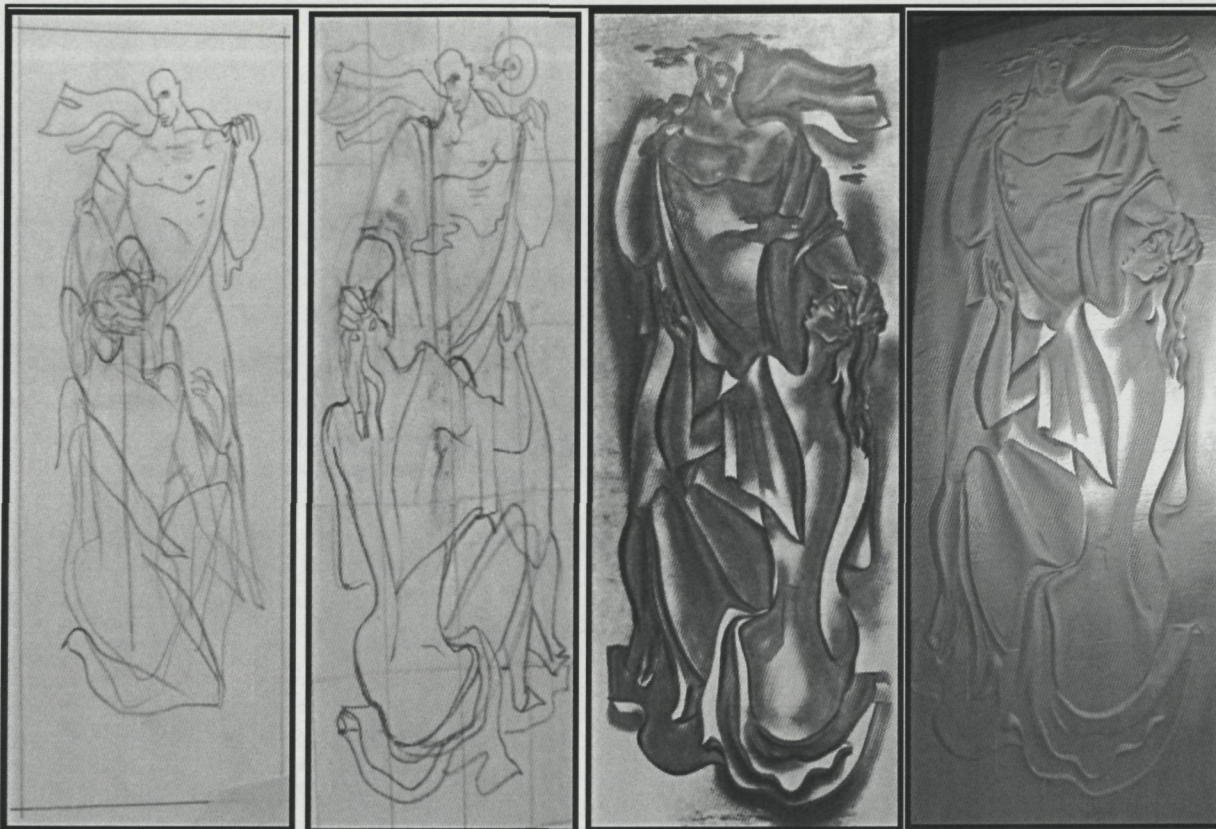
Het belangrijkste voor architect Eysselinck bij het aanbrengen van de glasdallen was om licht binnen te brengen in de RTT-ruimte. Hij maakte

alleen van de gelegenheid gebruik om het geheel te verrijken met "betekenis". Iedereen die meewerkte aan deze vorm van communicatie (RTT-medewerkers, kunstenaars, architecten, technici) werd op deze wijze gesublimeerd.

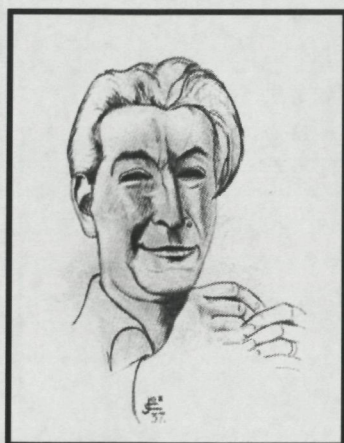
Details zijn dus niet belangrijk (je kunt inderdaad de afbeelding/tekening niet altijd scherp onderscheiden), wel dat het geheel van het kunstwerk in de architectuur past.

De **22-jarige (!)** Jo Maes kreeg van Eysselinck een Franstalig RTT-boekje met de geschiedenis van de telegrafie en telefonie, waaruit hij inspiratie kon halen.

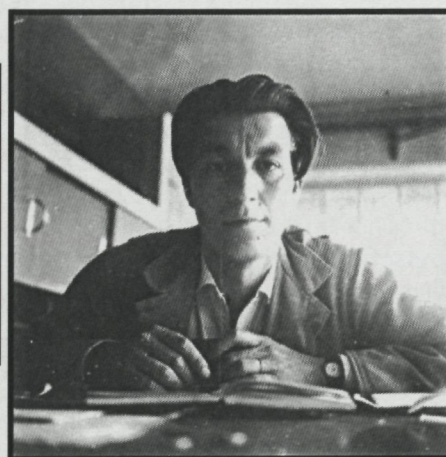
Achtereenvolgens zie je op de 14 glassculpturen: het verlangen om te communiceren, de bringer van boodschappen, communicerende vlaggen, het eerste elektromagnetisch apparaat, de onderzeese verbinding, het Hughes-apparaat, het ontstaan van de Belgische Natie, **het Sint-Maartensgebaar**, (zie boven) het Baudot-telegrafiesysteem, draadloos foto's doorseinen, communicatie land-zee-lucht, het oorlogsgeweld, een nieuw gebouw, de hoopvolle toekomst. Architect Eysselinck was verrast, "Ai, gie verdomme", vloekte hij, toen hij zijn eigen wezens-trekken herkende in de figuur op het voorlaatste glaspaneel "een nieuw RTT-gebouw". (tekening en foto uit archief Eysselinck, Design Museum Gent, met dank aan architect Marc Dubois))

Tekening Jozef Cantré 1937

Glassculptuur

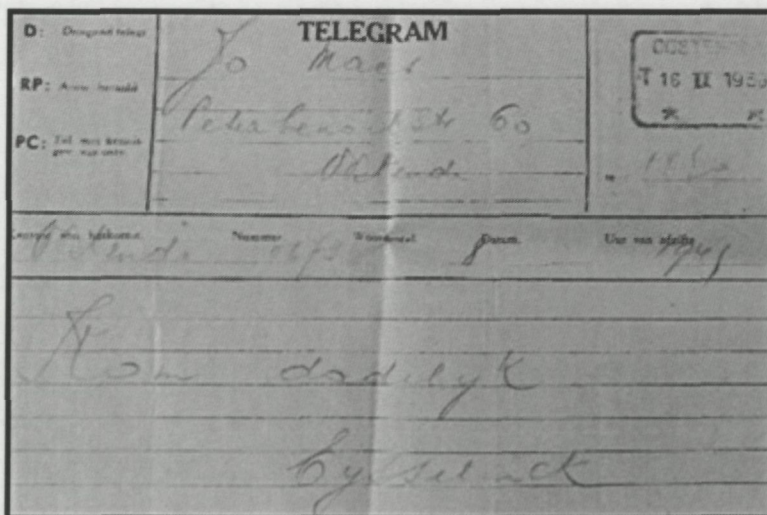

Eysselinck in zijn atelier +/-1933

Om de bazen in Brussel (Regie voor Telegraaf en Telefoon) wat gerust te stellen zond Eyselinck hen afbeeldingen van muurschilderingen van Maes die meer traditioneel en decoratief waren (Bv. van een hotel in Oostduinkerke).

De Keramieken (elk 7,5 m lang en 3,20 m hoog)

Eyselinck zat te broeden op een invulling van de sluitwanden in de inkomhal. Jo Maes stelde **keramiek** voor en Eyselinck reageerde direct: "Oké, maak maar twee projecten."

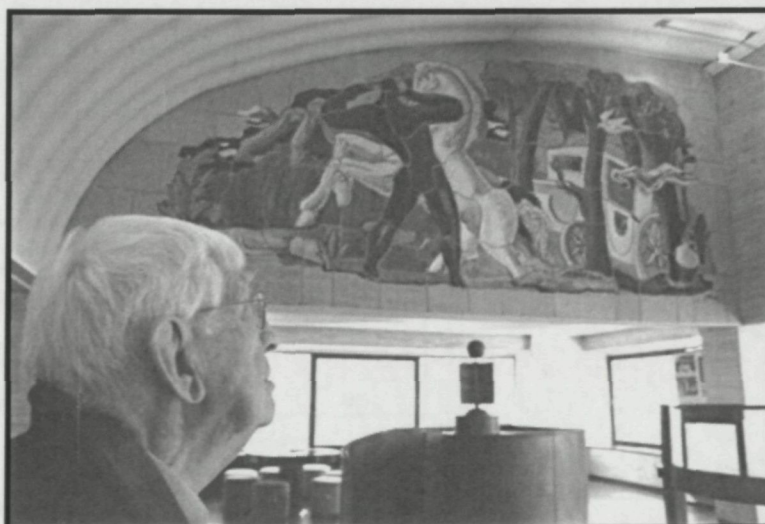
Toen had Jo Maes nog geen telefoon. Eyselinck stuurde hem gele postkaarten of telegrammen met instructies (bv. Kom dadelijk) vanuit de Leopold II-laan 32, waar een bemoeizieke conciërge hem uiteindelijk buitenpeste. Eyselinck verhuisde naar de Kemmelbergstraat 36.

Om te werken aan de postkeramieken had Jo Maes minstens drie maanden nodig. Hij mocht weg van VTS/HTI-rector Maes maar moest zijn vervanger zelf betalen.

De keramieken werden vervaardigd door de firma **Florizoone** in Nieuwpoort. Dat was een zuivere steenbakkerij en het bedrijf had een ingenieur-chemist in dienst. Maanden werd er geoefend op de emails: staaltjes maken, kleuren mengen, ...

Eind september 1946 bezocht een delegatie met Jo Maes de steenbakkerij Florizoone in Nieuwpoort maar door allerlei tegenkantingen van o.a. de Regie kon men pas eind 1950 beginnen werken en pas eind 1951, begin 1952 werden de keramieken geplaatst.

De pers was unaniem lovend: "Deze kunststukken hebben alle verwachtingen overtroffen, zowel wat uitbeelding als kleur betreft" (Het Kustblad 08.02.1952) en "De voorstellingen zijn zeer expressief ondanks hun opzettelijke soberheid: hier geen onbesuisde experimenten maar moderne lijnen in functie van een vooropgezette gedachte." (De Zee-wacht 15.01.1954)

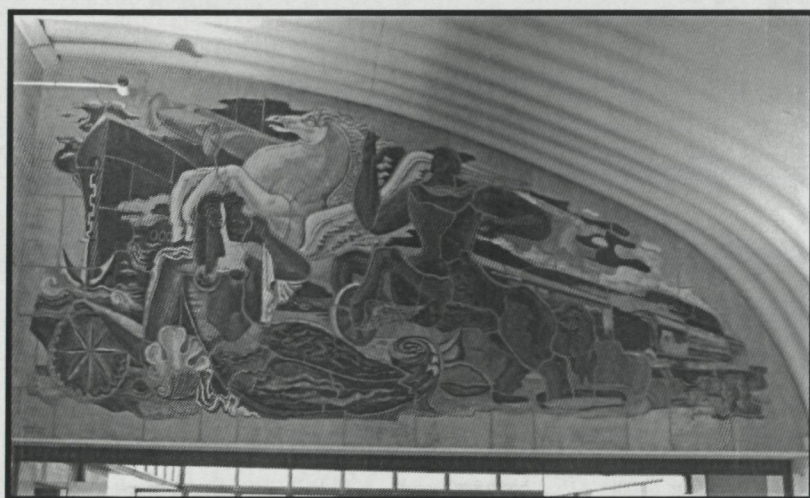

De architect had het idee om de postgeschiedenis geïllustreerd voor te stellen. Realiteit hoefde niet.

In de ene keramiek (105 stukken) zie je verwijzingen naar het postverkeer in het **verleden**: de witte postduif als symbool van de eerste verbindingen, een postdiligentie die voortsjokt door onherbergzame wouden en moerassen, een krachtige expressie van de paarden die door een man met hoorn bedwongen worden, een schild met hoorn op de postkoets en een kruik die naar een taverne verwijst. Jo Maes had de gewoonte om mannen donkerder en vrouwen bleker weer te geven.

proefopstelling

In de andere keramiek (93 stukken) met het postverkeer in de **toekomst** staan de allegorische beelden (zeemeermin, pegasus of het vliegend paard, de centaur>half mens, half paard) op het voorplan en de “moderne” transportmiddelen (schip, vliegtuig, trein) op het achterplan. Linksonder is een kompas afgebeeld. Keramieken moeten volgens Jo vertellen en tegelijk illustratief zijn.

“Beide werken van Jo Maes zijn geen wandversieringen geworden, omdat Eysselinck ze op een zeer creatieve manier aan zijn architectuur kon toevoegen. In het **postgebouw** kan men niet spreken van een toevoeging van sculpturaal werk, wel van een intelligent gerealiseerde confrontatie en samenspel tussen een architect en een plastisch kunstenaar, en dit tot één van de meest geslaagde voorbeelden in de Belgische naoorlogse architectuur.” (Marc Dubois, *architect Gaston Eysselinck, de fatale ontgoocheling, zijn werk in Oostende 1945/1953*).

ALLE werktekeningen moesten volgens contract verbrand worden; Eysselinck wilde niet dat iets “hermaakt” werd als het stuk was, er moest maar iets nieuws gemaakt worden.

De Brievenbus

Bovendien mocht Maes de **afsluitplaat** op de brievenbus buiten ontwerpen. Het werd een dekplaat met de “Negen Provinciën”. Koperslager Brondel maakte ze in gedreven koper; ondertussen is het handvat (‘dantave’) afgebroken en/of gestolen en er kwam een ijzeren in de plaats die ook verdween.

wordt vervolgd

